

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІЖРАЙОННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

Заблотовська Н.В., Левіцька І.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Дано характеристику Хмельницької міжрайонної системи розселення. Розкрито роль міста Хмельницького у її формуванні та розвитку. Уточнено межі зон інтенсивності зв'язків поселень системи із її ядром, із урахуванням особливостей транспортної доступності населення до обласного центру.

Ключові слова: поселення, населений пункт, система розселення, ядро системи розселення.

Постановка проблеми. Міжрайонні локальні системи розселення - основні ланки територіальної структури розселення Хмельницької області. Від ступеня їх розвинутої й охопленості ними території області залежить рівень сформованості обласної системи розселення. Рівень розвитку мережі міжрайонних центрів систем розселення та ступінь розвитку їх міжрайонних функцій створюють значні відмінності між адміністративними районами та їх окремими населеними пунктами у соціально-економічних умовах життя населення. Раціональний розвиток мережі цих центрів полягає у повному охопленні зонами їх впливу всієї території області.

Постановка завдання. Враховуючи особливості функціонування та розвитку Хмельницької субрегіональної системи розселення ми поставили за мету дослідити процеси формування однойменної системи розселення міжрайонного рівня. Адже вплив останньої обумовлює суспільно-географічний розвиток населених пунктів майже половини території області.

Виклад основного матеріалу. У територіальній структурі Хмельницької обласної системи розселення, з урахуванням особливостей розмірів та конфігурації території, історичних передумов розвитку поселенської мережі та відмінностей у суспільно-географічному розвитку поселень, насамперед міських чітко виділяється функціонування трьох міжрайонних систем розселення: Кам'янець-Подільської (найдавнішої), Шепетівсько-Славутсько-Нетішинської (наймолодшої, котра знаходиться на стадії формування у міжрайонну систему розселення поліцентричного типу) та власне Хмельницької міжрайонної системи розселення [3].

Особливістю розвитку останньої у структурі функціонування системи розселення субрегіонального рівня є те, що її центр, м. Хмельницький виступає одночасно ядром системи розселення регіонального (за Ю.І.Пітюренком), субрегіонального (обласного), міжрайонного та районного рівнів. Географічний центр області майже співпадає з його місцем розташування, що є дуже вигідним чинником соціально-економічного розвитку системи розселення, так і адміні-

стративної області. Місто Хмельницький є найбільшим населеним пунктом в області, де мешкає 253,994 тис осіб, що складає 17,8 % від загальнообласної чисельності населення та 34,8 % від кількості міського населення.

Найголовнішою складовою виділення меж Хмельницької міжрайонної системи розселення є вже існуючі або можливі внутрішньосистемні зв'язки, їх ступінь розвитку у центрі даної системи розселення (м. Хмельницький) і кожного наближеного населеного пункту, який входить в зону впливу.

Хмельницька міжрайонна локальна система розселення сформувалася на базі однойменного багатогалузевого економічного вузла, що виділяється у внутрішньо обласному поділі праці виробництвом продукції машинобудування, харчової, легкої та промисловості будівельних матеріалів. Її ядром є м. Хмельницький із промисловими центрами та пунктами Хмельницького, Красилівського, Лeticівського, Ярмолинецького районів [4, 5]. Хмельницька міжрайонна локальна система розселення включає в себе такі райони: Віньковецький, Волочиський, Городоцький, Деражнянський, частково Дунаєвський, Красилівський, Лeticівський, Старокостянтинівський, Старосинявський, Теофіпольський, Хмельницький, Ярмолинецький. За показниками потенціалу демографічної напруги, інтенсивністю маятникових міграцій та функціональним призначенням в межах даної системи виділяються три зони:

а) місто Хмельницький - центр міжрайонної системи розселення з розвиненими галузями обробної промисловості, що виконує адміністративно-управлінські, освітньо-наукові, культурно-побутові, транспортні та інші функції. Формуванню потужної Хмельницької міжрайонної системи розселення сприяє те, що місто Хмельницький є не тільки центром міжрайонної, а й субрегіональної системи розселення. Рівновіддаленість шляхів ставить, майже, усі районні центри у однакові умови розвитку локальних систем розселення.

б) Зона інтенсивних зв'язків (приміська зона), в якій відбувається розвиток міського способу

життя, а населення інтенсивно взаємодіє з центром системи. В цій зоні розміщені селища міського типу, які одночасно є міграційними донорами для ядра системи та центрами притягання робочої сили із сусідніх поселень. Такими міграційними донорами є поселення Ярмолинецького, Хмельницького, Красилівського, Старокостянтинівського, Летичівського, Деражнянського, Городоцького, Волочиського та Теофіпольсько адміністративних районів.

в) Периферійна зона, яка має дещо слабші зв'язки із центром, що пояснюється віддаленістю від м. Хмельницького і розміщенням на шляху до нього невеликих міст та містечок, які послаблюють маятникову трудову міграцію до обласного центру, виступаючи місцевими центрами притягання трудових ресурсів. Зокрема, до периферійної зони відносять частини Віньковецького, Волочиського, Городоцького, Деражнянського, Дунаєвського, Красилівського, Летичівського, Старокостянтинівського, Старосинявського, Теофіпольського, Ярмолинецького районів.

Межі згаданих зон вперше виділив Ю.І.Пітюренко, визначивши підзону інтенсивних зв'язків в межах 1-годинної транспортної доступності (30-35 км), та підзону середньо інтенсивних зв'язків в межах 1?-годинної доступності (45-50 км) та зоною 2-годинної доступності (60-65 км). Надалі з певними доопрацюваннями на них базувалися наукові дослідження в галузі розселення (Т.Б.Заставецького, Н.В.Заблотовської тощо) [2, 3, 4, 5].

Величина зони впливу та притягання ядра системи розселення, а також її конфігурація залежать від густоти міської мережі, співвідношення людності та набору функцій міст-сусідів першого та другого порядку, конфігурації транспортної мережі та транспортної доступності. На території чотирьох адміністративних районів Хмельницької області, які займають 3,23 тис км², пересічна густина міських поселень - 1,8 поселень на 1 тис км², пересічна відстань між міськими населеними пунктами - 23,2 км. На одне міське поселення припадає 40,3 сільські населені пункти. Великі міста тут відсутні, функції районних центрів виконують селища міського типу, тому поля демографічного впливу міських поселень мають дуже малу силу напруги та не перекриваються.

Системи розселення формуються під впливом поля демографічної напруги міст, яке створюється навколо міських населених пунктів і спрямоване радіально від центру. Радіус поля демографічної напруги в першу чергу залежить від чисельності населення міста. Величина (радіус) зони впливу і напруга поля демографічного впливу міста тим більші, чим більша його людність. Так на відстані 15 км місто Хмельницький створює напругу свого демографічного впливу на оточуючі поселення з

силою 1128,86 осіб/км² на відстані 30 км від міста величина напруги поля демографічного впливу становить: навколо Хмельницького - 282,2 особи/км², напруга поля демографічного впливу із силою 500 осіб/км² створюється містом Хмельницьким на відстані 50,4 км, охоплюючи майже всю територію Хмельницького, Красилівського, Ярмолинецького, Волочиського, Віньковецького, Летичівського, Старосинявського, Городоцького, Старокостянтинівського районів. [1, 3].

Ступінь інтенсивності зв'язків центру системи з оточуючими його населеними пунктами і виділення зон його впливу безпосередньо зв'язаний з зонами транспортної доступності. Чим сильніше розвинуті транспортні зв'язки, тим інтенсивніше розвинуті зв'язки населених пунктів системи розселення з їх центром. Час, необхідний для подолання відповідної відстані, вираховується на основі існуючих розкладів руху автобусів, при цьому уточнюється час проїзду на різних відрізках доріг з неоднаковою кількістю проміжних зупинок і з врахуванням нерівності поверхні.

Межі, як самої міжрайонної системи розселення, так і її функціональних зон потребують уточнення. Саме тому наріжним завданням при дослідженні систем розселення локального рівня є вивчення сучасних особливостей розвитку поселень-складових та формування різного типу зв'язків між ними. Враховуючи особливості демографічного, економічного, соціального, адміністративного розвитку поселень-складових досліджуваної міжрайонної системи розселення, межа зон інтенсивності зв'язків із її ядром дещо змінилися. Саме тому, ми поставили за мету уточнити межі Хмельницької міжрайонної системи розселення та зон інтенсивності взаємозв'язків її центру із навколишніми поселеннями.

На основі взаємодії на території кожної системи розселення міжрайонного рівня виділяють дві зони зв'язків: активні і слабкі. Перша з них охоплює населені пункти, які мають активні зв'язки з центром системи, друга - поселення розташовані за межами першої зони. Зони активних зв'язків у міжрайонній системі розселення, формується обласним та районним центром, діляться на дві підзони: інтенсивних і середньоінтенсивних зв'язків. Межа підзони інтенсивних зв'язків співпадає з зоною 1-годинної транспортної доступності. Підзона середньо інтенсивних зв'язків обласного і районного центру розміщена між 1 - 2-годинною зоною.

Проаналізувавши вже існуючі виділені межі зон інтенсивності зв'язків із ядром Хмельницької міжрайонної системи розселення, розселенські характеристики досліджуваної території, показники напруги демографічного впливу міста Хмельницького на навколишні поселення, а також

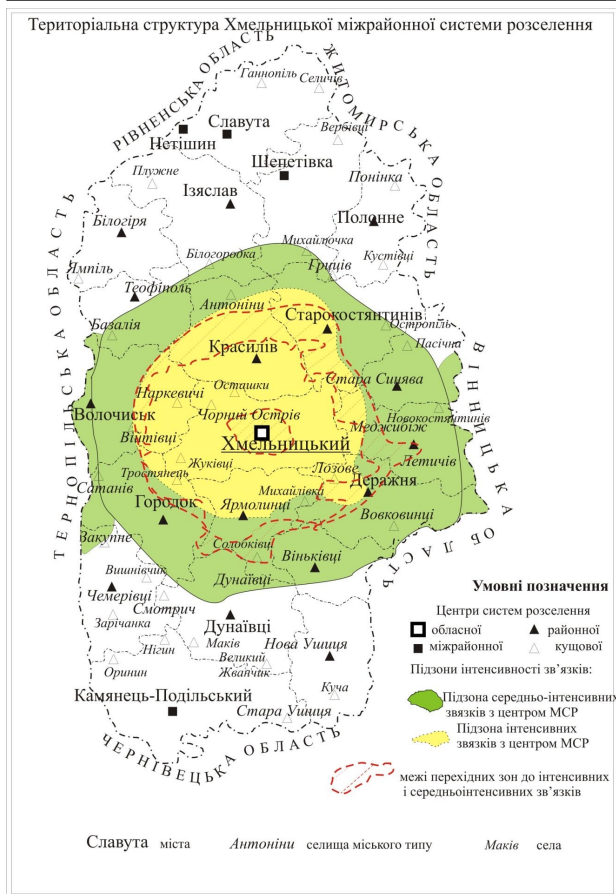

Рис. 1. Територіальна структура Хмельницької міжрайонної системи розселення

врахувавши сучасні особливості транспортної доступності мешканців поселень досліджуваної системи розселення до її ядра нами уточнено зони інтенсивності зв'язків у наступних межах:

" зона над інтенсивних зв'язків (10 км) активний вплив м. Хмельницького;

" Зона інтенсивних зв'язків (10-45 км) Хмельницької міжрайонної системи розселення;

" Перехідна зона середньоінтенсивних зв'язків (45-65 км), тут знаходяться невеликі містечка (Наркевичі, Війтівці, Антоніни, Лозове), які послаблюють вплив м. Хмельницького.

Варто зазначити, що для ряду населених пунктів котрі знаходяться на відстані до 10 км від м. Хмельницького характерні надінтенсивні зв'язки з останнім. Тому, враховуючи розвиток урбанізаційних процесів на території області вважаємо за доцільне в межах Хмельницької міжрайонної

Заблотовская Н., Левицкая И. Современные особенности формирования и развития Хмельницкой междурайонной системы расселения. Дана характеристика Хмельницкой междурайонной системы расселения. Раскрыта роль города Хмельницкого в ее формировании и развитии. Уточнены границы зон интенсивности связей поселений системы с ее ядром, при учете особенностей транспортной доступности населения к областному центру.

Ключевые слова: поселение, населенный пункт, система расселения, ядро системы расселения.

Zablotska N.V., Levitska I. Peculiarities of the Formation and Development of Khmelnytskyi Interdistrict Settlement System. The peculiarities of Khmelnytskyi Interdistrict Settlement System have been characterized. The role of the formation and development of Khmelnytskyi city has been revealed. The limits of intensity zones of settlement system centre, taking into account main peculiarities of transport accessibilities to the regional center have been specified

Key words: settlement, population centre, settlement system, settlement centre.

системи розселення виділяти підзону над інтенсивних зв'язків. До неї ми віднесли територію найближчих 8 населених пунктів. Ці поселення найближчим часом можуть бути "поглиненими" містом Хмельницьким, а на разі тут успішно розвиваються субурбанізаційні процеси.

Ми також вважаємо, що межа зон інтенсивних, середньоінтенсивних зв'язків є дещо відносною. Тому, доцільно розглядати свого роду буферні, перехідні території, ширина яких коливатиметься в межах 30 хв затрати часу на транспортування. Поселення, що розташовані в межах цих перехідних зон ще 15-20 років тому належати до зон інтенсивності зв'язків із ядром міжрайонної системи розселення нижчого рівня інтенсивності.

Висновки. Таким чином, для розвитку Хмельницької міжрайонної системи розселення важливе значення має роль міста Хмельницького, яке виконує функції центру однойменної системи розселення субрегіонального типу. Проведений аналіз сили впливу міста Хмельницького на навколишні поселення та інтенсивності їх взаємозв'язку із центром показав, що межі зон зв'язків різної інтенсивності розширюються. Тому важливим напрямом подальших досліджень в даній галузі є уточнення цих меж та розробки моделей розвитку систем розселення локального рівня.

Список літератури

1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти: монографія / В.О. Джаман - Чернівці: Рута, 2003. - 392 с.
2. Заставецький Т. Система міських поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства: монографія / Т.Заставецький - Тернопіль: ВВ ТНПУ, 2005. - 160 с.
3. Кривицька Н. Географічні особливості системи розселення Хмельницької області / Н.Кривицька // Науковий вісник Чернівецького університету. - Випуск 246. серія географія - Чернівці: Рута, 2005. - С. 158-166.
4. Питюрєнко Е.И. Территориальные системы городских поселений Украинской ССР / Е.И. Питюрєнко - К.: Наукова думка, 1977. - 205 с.
5. Питюрєнко Е.И. Территориальные системы городских поселений Украинской ССР / Е.И. Питюрєнко - К.: Наукова думка, 1977. - 205 с.